

MALÉTH ÁGNES

Az információépítészet történetétől az információ-központú hadtörténetig

A Szegedi Információtörténeti Műhely első konferenciájáról

Hogyan működött az értesülések terjesztése távirat, telefon és kör-email nélkül? Hogyan adták át az ismereteket a könyvek, a golyóstoll és az interaktív tábla kora előtt? Hogyan tárolták a tudást a nyomtatás és a külső merevlemezek feltalálását megelőzően? Ilyen és ezeknél is sokkal érdekfeszítőbb kérdésekkel szembesít bennünket az információtörténeti gondolkodás.

Az információ bősége a huszadik század fejleménye, de csak az utóbbi néhány évtizedben alakult át különleges és újszerű jellegzetességből hétköznapi körülménnyé. Az internet, a modern adatbázisok, a kommunikáció gyorsasága nemcsak megkönnyítik a társadalomkutatók munkáját, hanem számtalan új tudományos kérdés felvetését is eredményezik: olyan megközelítéseket, amelyek korábban teljességgel ismeretlenek vagy mellőzöttek voltak.

Az információtörténelem kutatása iránt elkötelezett hazai történészek kezdetben az ELTE BTK Információtörténelem Műhelykurzusa szervezésében tartottak szakmai találkozót. 1991 és 1998 között ötven előadás hangzott el, a kutatók utána tértek át a tematikus műhelykonferenciákra. Ebből még a múlt évszázadban kettőt sikerült megszervezni (1998. december, Kossuth Klub: *Kereskedelmi utak mint információs csatornák a világtörténelemben*; 1999. december, Országos Széchényi Könyvtár: *Információháztartás a korai újkorban*). Ezt követően a Műhelykurzus munkája sajnos véget ért. Meg kell emlékeznünk még a vártörténeti műhely 1997. októberi konferenciájáról, amelynek tizenhat előadása tanulmánykötetként is megjelent (*Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*. Szerk.: Petercsák Tivadar – Berecz Mátyás. Eger, 1999.). Így több mint tíz év telt el az utolsó tematikus információtörténeti szakmai találkozó óta.

Ezért is különösen öröndetes, hogy 2011 októberében megalakult, majd idén márciusban konferenciával adta a világ tudomására létezését a Szegedi Információtörténeti Műhely. A találkozón tizenegy előadás hangzott el. A prezentációk témái változatosak, időbeli korlátaik pedig igen szélesek voltak, ami egyértelműen jelzi, hogy az információtörténeti aspektus bármilyen korszakkal foglalkozó történész számára újdonságokkal szolgálhat. A témák közül hat szorosán köthető a hadtörténethez, ami lehetne akár a véletlen műve is, de valószínűbb az az indok, hogy a hadseregek sorsa – bármely népről vagy korról is legyen szó – mindig is kritikusan mértékben függött a gyors információ-áramlástól és a pontos dokumentációtól.

A katonai adminisztráció működésének kiváló példáját ismerhettük meg Gellérfi Gergő *Lehetőségek a római császárkori dokumentumok adatszerkezetének elemzésében* című előadásából. A vizsgálgóds középpontjában álló *pridianum* a római hadsereg egy jelentés-

típusa, amelyet évente egyszer készítettek el egy-egy *cohors* állapotáról. A szerző négy *pridianumot* vizsgált meg, amelyek a Kr. u. 1. századtól a Kr. u. 3. századig terjedő időszakból származtak. Strukturális elemzéssel arra a következtetésre jutott, hogy ez a műfaj igen keveset változott az évszázadok folyamán, ami pedig nemcsak kiválóan követhetővé teszi a hadsereg állapotát, hanem a hadi ügyintézés adminisztratív sikereiről is árulkodik.¹

Egy másik nagy birodalomhoz kapcsolódott Vér Márton *Új források bevonása a 13. századi mongol postaszolgálat vizsgálatába* című beszámolója. Az elhangzottak alapján bebizonyosodott, hogy bár az utat a narratív szövegek elemzésével már kikövezték a szakma, lehet új ösvényeket találni, mégpedig más típusú dokumentumok vizsgálatával. A közép-ázsiai, török és ujjur források nagyban hozzájárulhatnak, hogy még pontosabb képet kapjunk a modern intézmények hatékonysági fokával vetekedő mongol postahálózatról.

Az üzenetközvetítés egy másfajta, a papíralapú postaszervezetnél talán kevésbé ismert formáját ismertette Hunyadi Zsolt (*Az előrejelző/riasztó-rendszerek (r)evolúciója*). A kutatás kiindulópontja a johannita lovagrend által az Égei-tengeren kiépített fénytávíró-rendszer volt, amely két évszázadig működőképes maradt. Mivel az effajta kommunikáció esetében az információ-továbbítás ideje jelentősen rövidült, a rendszerben rejlő lehetőségeket már az ókorban felismerték. Az üzemeltetés folyamán azonban a fénytávíró használatának olyan problémákkal kellett megküzdenie, mint az időjárás és topográfiai tényezők, illetve az üzenet titkosítása.²

A 16. századi francia vallásháborúk időszakába kalauzolta el a hallgatóságot Rosta Ádám az *Egy információáramlási modell felállításának lehetősége III. Henrik uralkodásának második felében* című előadásával. Mivel a polgárháborús helyzetben több hatalmi csoport csapott össze, valamint a politikai zűrzavar a külföldi uralkodókat is beavatkozásra csábította, a megfelelő szervezés és jól informáltság igen nagy jelentőséggel bírt. A hosszú évszázadok óta vitatott zsarnokölési elmélet felélesztése pedig jó példa a történelmi ideák kontextus-függő revidálására: a katolikus tábor ezúttal egy olyan elméletet használt saját álláspontjának igazolására, amelyet a konstanzi zsinat száz évvel korábban eretnekségként ítélt el.

A SZIM első konferenciája azonban nemcsak az egyetemes, hanem a magyar történelem művelőit is felvonultatta. Bagi Zoltán *Információszerzés és információáramlás a 16–17. századi Magyar Királyságban* címmel foglalta össze a három részre szakad országban folyó kémkedési és hírszerzési, illetve hírközlési tevékenységgel kapcsolatos historiográfiai eredményeket. Ahogy az előadó rámutatott, a témával kapcsolatban még nem látott napvilágot olyan átfogó jellegű munka, amely kielégítően megválaszolna minden kérdést, így az információtörténeti kutatások számára ez a korszak is megfelelő terepül szolgálhat.

Szintén a tudományos kérdésfelvetést célozta Vatai Gábor *A Rákóczi-szabadságharc információtörténeti aspektusai* című prezentációja. Bár a Rákóczi-szabadságharc esetében is felmutathatók a kommunikáció különböző formáit érintő szórványos kutatási eredmények, a postaszolgálat, a kémkedés, a dezinformációs tevékenység és az információ feldolgozásának procedúrája további lehetőségeket tartogat a korszakkal foglalkozó történészek számára.

A katonai közeget egyháztörténetire cserélve vallási témájú kiadványok terjesztéséről számolt be Hegyi Ádám (*A nyomtatott könyvekhez való hozzáférés lehetőségei: egyházvéddő és vallásellenes nyomtatványok elterjedése a Békési Református Egyházmegyében 1781–1821 között*). Az olvasási szokásokat és igényeket érintő kérdéseket a Békési Refor-

¹ Tanulmány-változatát lásd ebben a folyóirat-számban. – A szerk.

² Tanulmány-változatát lásd ebben a folyóirat-számban. – A szerk.

mátus Egyházmegye példáján keresztül megválaszolva, Hegyi Ádám kutatásai talán az egész országra vonatkozó, általános érvényű következtetések levonásának is kiindulópontot jelenthetnek.

A 19. századi populáris sajtó kiadványairól értekezett Tamás Ágnes *Figurák és motívumok vándorúton* című előadásában. Az élclapokban szerepeltett, karikatúra-jellegű, sokszor a folklór nélkülözhetetlen elemeivé állandósult karakterekről hallva felmerülhetett bennünk, hogy bizony ennek a korszaknak is megvoltak a maga bulvárlapjai. Vajda János idézett elítélő mondatai továbbá rámutathatnak arra, hogy a *high culture – low culture* konfliktus minden történelmi érában jelen volt, valószínűleg közel egyidős az emberi absztrakciós képességgel.

Az élclapok főszereplőinél jóval ellentmondásosabb szimbólum belső-ázsiai felbukknását értelmezte Felföldi Szabolcs (*Divat? Kultúrjegy? Információ? Szvasztika-ábrázolások belső-ázsiai leleteken*). A 3–4. századi város romjai közül előkerült írásos emlékeket azonban nemcsak a sok helyen előforduló szvasztika-ábrázolás teszi figyelemre méltóvá, hanem már az alapanyagként használt fatáblák formája is: a kétféle alak eredményeként ugyanis azonnal meghatározható volt az üzenet jellege.

A konferenciaprogram érdekesítő mozzanata volt Holczer Márton felszólalása (*Kulcsinformációk öröklődése írásbeliség nélkül*), amely szélesítette az információ-áramlásról alkotott elképzeléseinket. Ahogy az előadó bemutatta, az írásbeliség és a szóbeliség mellett számos médium, így többek között táncmozdulatok, építmények, képi ábrázolások is kiválóan alkalmasak egy nép hagyományainak, tapasztalatainak, felhalmozott tudásának átörökítésére.

Végül szót kell ejtenünk Z. Karvalics László *Kudurru, komp, hancsik (a határjelek történeti tipológiájához)* című előadásáról, amely az információépítéset egyik legáltalánosabban használt megoldását vette górcső alá. Az egyek kultúrák és közösségek kreativitása kimeríthetetlen eszköztárral rendelkezik és rendelkezik, ha a magántulajdon határainak demonstrálására kerül a sor. Az eddig egyszerű határjelölő alkalmatosságnak tekintett objektumok jellegük, funkciójuk vagy akár alapanyaguk szerint csoportosítva is sokat elárulhatnak arról a kultúráról, szűkebb közösségről, amely használta őket.

Ahogy a fenti néhány soros összefoglalóból is kiderülhet, a Szegedi Információtörténeti Műhely első konferenciája igen izgalmas és színvonalas előadásokkal, kérdésfelvetésekkel örvendeztette meg a hallgatóságot. Jövőre következik a folytatás – ezúttal az orvoslás információtörténete lesz a téma.